

פִּי כָל הָאוֹהֵב מְטוֹרֵף הוּא ! הוּא , מִן'נוֹן בְּלִשׁוֹן עֲרָב'
 מְעָרִיץ שְׁלֹא הִצְלִיחַ : הוּא יְטוֹר יִשְׁטוֹם יֶאֱיֵב.
 אִם אוֹהֵב אֶתָּה , תִּקְוִים שׁוֹב רוֹחֵף פִּי עַד תִּשְׁאַף ,
 אָפֶס בְּאִוְהָ שְׁקוּעַ יִהְפֵּף עֶפְרַיִם מִתְּאָב .

יְסוֹד הַפִּירוּד שֶׁל הַשּׁוֹמְרוֹנִים *

מאת רב צעיר

170 של החוקרים החדשים נוטים לדעה שיסוד הפירוד בין השומרונים והיהודים לא היה בימי שיבת ציון, כמסופר בעזרא ד, אלא היה נמשך והולך מן השנאה הישנה שהיתה בין יהודה ואפרים מאז מעולם, ושהשומרונים הם שרידי עשרת השבטים שנשארו בארץ¹). אמנם רובם של החוקרים הללו מגדילים בזרוע את הפרץ שהיה בין יהודה ואפרים ומעמיקים את התהום שביניהם יתר על המדה, אולם לבטלו מכל וכל אי אפשר. הנביאים אמנם מדברים באהבה עזה על קורבת אפרים ויהודה ועל אחדות בית ישראל, וגדולה היתה שאיפתם, "שאפרים לא יקנא את יהודה, ויהודה לא יצר את אפרים" (עי' לדוגמא ישעיה יא, יב; ירמיה ג, ד; לא, יד, יט; יחזקאל לו, יט, כב; זכריה ט, יג; טז ועוד), אבל דוקא מן הבטויים הללו של הנביאים אתה למד, שהיתה בין יהודה ואפרים קנאה ושנאה וצרה, ודברי הנביאים לא היו אלא שאיפה טובה וחזיון לעתיד לבוא. מכל ספורי דברי הימים אנו רואים שבמציאות היתה מלחמה בין מלכי אפרים ויהודה, "כל הימים", זולת בזמנים בודדים. (עי' מ"א יד, ל; טו, ו, טז, לב; מ"ב יד, ח, והלאה, טו, לו; דהיי"ב יג ועוד). והנגוד המדיני הוליד בדרך הטבע גם נגודים דתיים. אמנם סופרי דברי הימים עושים את תקוני ירבעם בדת טפל לגבי הפרץ המדיני כמסובב לסיבה (מ"א יב ודהיי"ב יא), אבל אפשר שהפירוד הדתי היה לו חיזוק מצד עצמו, אף על פי שקשה לנו לעמוד על אופים של הנגודים הדתיים ההם

* פרק מתולדות ההלכה, חלק ג', שנמסר לדפוס.

1) בדעה זו בקיצוניותה הולך ביחוד אד. מאיר בספרו Entstehung d. Judentums (124, וכן בספרו Geschichte כרך ג', סי' 130, 155, גם גסטר, The Samaritans ע' 8 ואילך תומך בדעה זו, וכן תומסון, Sam. ע' 84, ונוטה לזה במקצת גם מונטגומרי, Sam. ע' 53 ושם כל הפרק. וכן גם טוררי, Ezra Studies. אל ההנחה שהשומרונים הם "עמי הארץ" הנזכרים בעזרא ונחמיה נוטים כמה חוקרים: שירר, תולדות, ב', ע' 19 (מהדורה ד'), וולהיוון, Israelit. ע' 188, שטאדה, תולדות ב', 166 ועוד.

גסטר, שם, ע' 17, סובר שהעמים הזרים שהושיב מלך אשור בשומרון לא היו אלא חיילים ופקידים שהובאו לשם לשמור על התושבים העיקריים, שהם בני אפרים. הוא סומך סברתו על זה, שבספורי חזקיה ויאשיהו לא נזכר כלל שהיו עמים זרים יושבים באפרים. אולם כתובת סרגון, המובאה להלן, מדברת בפירוש על עמים זרים שהעתיק לארץ אפרים.

ועל סיבתם ומקורם. ואף אם נקבל את המאורעות כפי שהם מצוירים בכתובים לפי פשוטם, נראה מכל מקום שהיו במציאות פירודים עיקריים בין אפרים ויהודה ביסודי הדת ובעבודת האלהים, תהיה הסיבה מה שהיתה. אם היתה עבודת העגלים עבודה זרה גמורה, או שהיתה מין עבודה סמלית לאלהי ישראל, בכל אופן לא היתה עבודת ה' אלהי ישראל לפי המושגים הדתיים שהיו מקובלים ביהודה, אם גם סבלו הנביאים וכמה יראי ה' ולא עזבו את אפרים ללכת ליהודה, וגם הצדיקים שבין המלכים לא ביערו את „חטאת ירבעם“, עד שקם יאשיהו מלך יהודה וביערה⁽²⁾. היו אם כן בודאי מסורות דתיות שונות בין שבטי אפרים ויהודה ומנהגים דתיים שונים שהפרידו ביניהם.

ההנחה המתקבלת ביותר על הלב היא, שהקבלות והתורות שבעל פה הן הן שהפרידו ביניהם ביחוד, כי עיקר התורה והמצוות היה בזמנים ההם נשמר במסורה ובמנהג. הנגודים הדתיים הללו ביחד עם שרידי הקנאה והשנאה העתיקים לא חרבו עם חורבן שומרון, אלא היו בודאי מתקיימים והולכים אף לאחר גלות עשרת השבטים, בין הפליטים שנשארו. בתקוני חזקיהו, כששלח המלך רצים לשארית בני אפרים שיבואו לירושלים לעשות הפסח, נאמר: „ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעיגים בהם. אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נ כ נ ע ו ו יבאו לירושלים“ (דהי"ב ל, י—יב). ספור זה מסיח לפי תומו על היחס של לעג וביטול שהיה שורר אצל בני אפרים לעבודת הדת של בני יהודה, אף שהיו ביניהם גם אנשים ש נ כ נ ע ו , כלומר, שהחורבן גרם להם הרהור תשובה והתקרבות הלב לאחיהם בני יהודה ולמנהגי הדת שלהם. אמנם בטהרת הארץ בימי חזקיהו ויאשיהו נזכרו גם הבמות אשר כחלק אפרים. „וגם את המזבח אשר בבית אל הבמה אשר עשה ירבעם בן נבט“ (מל"ב כג, ודהי"ב לא, א, ולד, ז). אבל נראה מהרצאת הספורים שכל זה נעשה בגזרת מלכות יהודה, ולא מהתעוררות בני אפרים עצמם, שלא ביערו את הבמות, עד שבאו המלכים וביערום. בירמיה (מא, ה) מסופר, שלאחר חורבן ירושלים באו אנשים „משכם, משלו ומשומרון מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה בידם להביא בית ה'“. מזה משמע שהקשר הדתי בין בני אפרים ובית המקדש שביהודה לא היה כ"כ חזק אף לאחר גלות שומרון, ששני חדשים לאחר החורבן, מן החודש החמשי עד החודש השביעי, לא שמעו בשכם ובשילו ובשומרון שחרב הבית. וכבר תמה על זה הרד"ק בפירושו שם. אפשר שגם קודם חורבן שומרון היו יחידים מבני אפרים רגילים לעלות לירושלים להקריב שם קרבנותיהם, כפי שמעיד הכתוב בתחילת הפרק (דהי"ב יא, טז), אבל כלל העם בחלק הצפון לא עלו לירושלים והיו מקריבים בבמותיהם וחשבו עבודתם לעבודה כשרה וטהורה (כפי שדברנו בזה

(2) עיי' רצ"ה חיות, דרכי משה, קורות הכתות, שמבקש התנצלות על העגלים ופסל מיכה, שלא היו, לדעתו, ע"ז גמורה. ומביא חיזוק לדבריו מן הכוזרי והאברבנאל וכמה ראשונים. אבל מכל מקום הוא מודה שהיתה בעבודה זו על כל פנים נטיה מדרכי התורה ובאחריתה הגיעה לידי מרידה גדולה נגד רוב דיני תורה.

על פולחן הבמות, חלק ב', שער הפולחן). גם לא מצינו שהנביאים הגדולים שהיו באפרים היו עולים לירושלים לרגל או להקריב שם קרבנותיהם. כללו של דבר: הפרץ שבין אפרים ויהודה היה פרץ מדיני וגם דתי, שהיה נמשך והולך מן הזמנים הקדומים עד חורבן הבית ולאחריו.

והנה אף על פי שמהרצאת הסיפור במלכים ב, יז, נראה כאלו כל עשרת השבטים גלו אשורה, והעמים הזרים הללו אשר הביא מלך אשור מבבל ומכותה וגו' התישבו בערי שומרון „תחת בני ישראל וירשו את שומרון וישבו בעריה“ (שם, כד) אבל אין הצעה זו מתקבלת על הדעת כלל ש כ ל הישוב הצפוני חרב ושכל עשרת השבטים גלו אשורה. הנחה זו סתירתה בצדה מספור המאורעות, שהבאנו למעלה מן הכתובים עצמם, שרבים מבני אפרים ושאר השבטים השתתפו בעשית הפסח בימי חזקיהו ובטהרת הבמות בימי יאשיהו ועוד. הנחה זו מתחזקת גם מרשימת מלך אשור על לכידת שומרון המתפאר שהגלה עשרים ושבעה אלף ותשע מאות איש, ואת הנשאר הניח לשמור את קניניהם והעמיד עליהם שרים להעלות מס מהם. הוא מספר גם כן שהגלה לשם עמים מארצות שונות (2).

ובכן, מן הרשימה הזאת יוצא ברור שרק חלק מן הישוב גלה לאשור ועמים שונים הובאו לתוכו ונתערבו עמו. בודאי קרה לעשרת השבטים מה שקרה אחר כך לגלות יהודה שרק חלק מן העם, ביחוד מבני העליה, החזירים והסגנים הגלו בבלה והמון העם נשאר על מקומו, כפי שהצענו למעלה.

אולם קשה להסכים לדעת החוקרים הנ"ל, ש„צרי יהודה ובנימין“ הם בני אפרים לבד, בטהרתם הגזעית שלפני החורבן. הן אנו רואים שחזקיהו ויאשיהו בקשום לבוא ולעלות לירושלים ולהתחבר עם בני יהודה בעבודת המקדש, ומה נשתנה הזמן הזה של עזרא ונחמיה שלא יכלו עוד להתאחד? הדעה המתקבלת על הלב ביותר היא, שהישוב היה שם מ ע ר ב משארית בני אפרים ומעמים זרים שנתבוללו עם התושבים העיקריים, התבוללות גזעית וגם דתית, והזרים אם היו הרוב או המיעוט, קבלו עליהם את התורה והמצוות שהחזיקו בהם שבטי בני אפרים. טבע הדבר אם כן מחייב, שלאחר שנתבוללו בגזע ובאמנות, קלטו הזרים לתוכם גם את ירושת השנאה והקנאה הישנה שהיתה קיימת בין בני אפרים ויהודה, ובודאי עוד התחזקה ביותר אצל הזרים ההם. ביחוד נתחדדה השנאה לאחר ששבי הגולה דחום בשתי ידיים. הדחיה היתה מתחילה אולי מטעמים דתיים גזעיים, מחמת איסור החיתון, מפני שנתערבו בהם עמי הארצות שישבו בארץ, שעליהם ביחוד גזרה התורה חיתון, לפי שהגירות לא היתה מועלת בהם, לפי פסק דינם, כפי שהסברנו בח"א (שער האומה, ג). אולם הדעת נוטה, שהטעם הדתי-הגזעי לא היה אלא פורמלי, ובאמת היה טעם מדיני משמש בסיס לדחיה זו משני הצדדים: השומרונים, בני התערובות הללו, היו מי שהיו, נעשו בינתיים לאדוני הארץ. סנבלט היה פחת שומרון, כפי שרואים מכתבי יהודי יב שפנו אל „דליה ושלמיה

3) Annals 11-17, Schrader, Keilinschriftliche Bibliothek II.

בני סנבלט פחת שומרון". טבע הדבר מחייב שהישוב הקודם שנעשה „בעל הארץ" תהיה עינם צרה בהגירה החדשה הגדולה שהתנשאה למלוך בארץ. גם מסורת אגדה אומרת שהכותים התחזקו בינתיים בארץ: באו לים בוסטי (ב) וישבו אותה והקיפוה עיר חומה ונסמכו לה עירות הרבה מישראל (מג"ת ח); כשעלתה גלות ראשונה הלכו להם למטלית של כותים ולא הניחום. אגדה זו מחזקת את ההנחה שהפרץ המדיני ביניהם היה קיים עוד קודם העליה. מכל טענותיהם ותלונותיהם של סנבלט, כמו שנקראו „צרי יהודה ובנימין", בולט החשד של מרידה במלכות והתקוממות מדינית שחשדו בעולי הגולה; „מה הדבר אשר אתם עושים, העל המלך אתם מורדים" (נחמיה ב, יט); „וגם נביאים העמדת לקרוא עליך בירושלים לאמר מלך ביהודה" (שם ה, ז, ועיין כל הפרק). חשד מרידה התבטא באופן חריף בכתב השטנה של צרי יהודה ובכל הליכותיהם. אפשר שזה לא היה חשד שוא ושבאמת היתה אימת המלכות עליהם מגודל העליה ומשאיפותיהם המדיניות של שבי הגולה והיו יראים לנפשם שמא יביאו על ידי עולי הגולה קצף המלכות גם עליהם. מה שלמראית עין פנו אל שבי הגולה בדרישה דתית: „כי בכם נדרש לאלהיכם", לא היתה אלא אמתלא של מזימה, כדי לחפות על מחשבותיהם הרעות, ובאמת לא רצו אלא להתחקות על מעשיהם של נחמיה וחבריו על ידי התקרבות מדומה ולהפר את מעשי ידיהם. בני הגולה עמדו על מזימתם הרעה ודחום בשתי ידיים בצדק. גם בתשובתם החריפה רמזו להם על תקיפות עמדתם המדינית, „כאשר צונו המלך כורש מלך פרס". וכשנתגלתה מזימתם הרעה התחילו בגלוי להניח מכשולים על דרכם לרפות ידי עם יהודה, „וסוכרים עליהם יועצים להפר עצתם". כך היה מהלך הפירוד מתחילתו, כלומר מדיני בעיקרו, בהתאם להנחה שהנחנו שכל שיבת ציון היתה ביסודה מתוך שאיפה מדינית לאומית, כפי שנתבאר בח"א, שער האומה (4).

אולם, לאחר שבני יהודה נצחו, והשומרונים הלכו ונתדלדלו לדול מדיני, נתגבר היסוד הדתי של הפירוד, כלומר, אף גרעיני השנאה המדינית שהיתה בין בני אפרים ויהודה נתכנסו לתוך הבקע הדתי, באופן שכל מרכז הכובד של הפירוד נצטמצם על „המקום הנבחר", כלומר, המסובב נהפך לטיבה; מתחילה נחלקו על

4) עיי' יחזקאל קויפמן (גלה ונכר, ח"א ע' 239 ואילך), שמביא כל הספרות בפולמוס זה. הוא הולך לשיטתו, שהפירוד היה דתי-פולחני ביסודו ומבטל את היסוד המדיני שבפירוד, אבל גם הוא נמשך ביותר אחר הרשימות המאוחרות שבכתבי השומרונים, כפי ציור הפירוד בזמנים המאוחרים שקבל צורה דתית בעיקר, כפי שנתבאר. ועיי' מאמר „התבדלות השומרונים" מאת פנחס חורגין, חורב תשרי, תרצ"ה, שמביא דעות כל החוקרים האחרונים מאומ"ה בשאלה זו. אף הוא בא לידי מסקנה שההתנגדות לביהמ"ק שבירושלים מהשקפות דתיות לבד, הולידה את הקרע. מסקנה זו מתעלמת מן העובדה שהאיבה ששלטה בין הכחות היה בה הרבה יותר מהתנגדות דתית סתם; השנאה ביניהם התבלטה בצורה יותר חריפה מזו שהיתה לדוגמא, בין הצדוקים והפרושים, שהתנגדותם התבססה על רקע דתי ואף על פי כן לא היתה התנכרות ביניהם במדה כזו שהיתה בין השומרונים והיהודים. בכל אופן אין הנחה זו מסבירה את השתלשלות הקרע מתחילתו ועד סופו, שבלי ספק היה לו, לפחות בתחילתו, אופי מדיני. ולדעתנו האופי הזה נשתמר בו בצבעים שונים עד סופו.

מקום ה מ ל ו כ ה — שומרון או ירושלים, ומקום „הבחירה“ מקודם היה בחירה מ מ ל כ ת י ת והעבודה היתה טפלה למלוכה, ולבסוף נעשה קדושת „המקום“ עיקר, והמקום עצמו טפל אצל הקדושה, ועדין בתחילת העליה היה ה ש ל ט ו ן מקטרג ביניהם, אלא משנשתקע הפירוד המדיני לגמרי, לאחר הנצחון הגמור של יהודה, נעשה מקום „הבחירה“ לעבודת ה' למרכז השאלה. אולם באמת לא נצטמצם הפירוד הדתי שבין השומרונים ובין יהודה בשאלות מקום הבחירה לבד, אלא גם בכמה עיקרים אחרים, ביחוד באמונות של הקבלה והמסורה וספרי נביאים וכתובים שאף הם בכלל דברי קבלה. בדרך כלל צריכים לבקש ברובן של האמונות והדעות של השומרונים, ביחוד של הקדומות ביותר שביניהן, את גרעיני האמונות שהיו רווחות מאז בין בני אפרים⁵.

עיקר הפירוד בתוקפו וגבורתו היה נמשך והולך מן תקופת עזרא עד התקופה החשמונאית, וכל אותו הזמן היתה תסיסה מדינית חזקה בין עם ישראל והשומרונים, מלחמת ע ע מ , ממש כמו בבית ראשון מלחמת אפרים ביהודה. גם מלכי יון התחשבו עם מדינת שומרון במדה שוה כעם עם יהודה, כפי שמוכיחות האגדות שבין שני העמים על אלכסנדר הגדול. אנטיוכוס מצוה להעמיד צלם גם על הר גריזים כבירושלים (חשמ"ב ו, ב ושם ה, כג, וקדמ. יב, ה, ה). גם מזה שהורקנוס החשמונאי, לאחר חירות יהודה, מתנפל על שומרון ומחריבה, לאחר מלחמה קשה עמהם ועם מלכי בריתם תלמי ואנטיוכוס מלך ארם שתמכו בהם נגד יהודה, נראה, ששומרון היתה בעיני היהודים והגויים שכניהם צרה ליהודה גם במובן מדיני; במגילת תענית נאמר, שאותו היום של „אחידת שומרון שורא“, כלומר, יום הלכד שומרון ו ח ו מ ת ה ה ב צ ו ר ה עשו יום טוב (מ"ת, ח). גם יוסף מספר על לכידת שומרון ביחד עם נצחונותיו המדיניים של הורקנוס (קדמ. יג, ט, א ומלח. א. ב. ז.). גם ספורו על „המשיח“ השומרוני שקם בימי פילטוס ואסף עם רב (קדמ. יח, ד, א—ב) מוכיח, כנראה מכל המסופר שם, על תנועה של מרד נגד רומי, אף על פי שניתן לה מסוה דתי. כללו של דבר, קנאת אפרים היתה צרה ליהודה זמן רב לאחר החורבן, אלא שהקנאה הזאת נהפכה לקנאה דתית בהמשך הזמן, לאחר שגם שנאתם גם קנאתם המדינית כבר אבדה.

ההנחה הזאת מבארת באופן היותר טוב למה נתקבלו אצל השומרונים רק חמשה חומשי תורה, ולא ספרי נביאים וכתובים, חוץ מספר יהושע. הללו היו כתבי הקודש שהיו בידי עשרת השבטים שהכהנים הביאו להם, כי לאחר חתימת כתבי

(5) וכן היא גם דעת רצ"ה חיות בסתם, וז"ל:

וכן ראינו ג"כ כי השומרונים אשר הושיבם סנחרב בא"י תחת עשרת השבטים גירה ה' במ את האריות, כי לא ידעו משפט אלהי הארץ, ומיד ששלח להם כהן מן עשרת השבטים להורות להם הדרך לירא מפני ה', ובכ"ז פסיליהם היו עובדים, פסקה המכה מאתם. מזה נראה, כי משפט אלהי הארץ היתה עבודה לשמים עם חלוקת כבוד לאמצעיים גם כן, והם שני עגלי זהב בדרך ובאר שבע, והכותים שהתנהגו ג"כ בזה הדרך פסקו מהם האריות. וכבר הזכיר ראייה זו הרב בעל אוצר נחמד בפירושו לכוזרי, מאמר ד', סי' כג כא, מכש"כ בזמן שגלו בודאי כל עשייתם על יסודי תורת משה רק ששינו הרבה ענינים כו' והתנהגות הכותים היא התנהגות עשרת השבטים (דרכי משה, דפוס זאלקאוואלה).

הקודש על ידי אנשי כנסת הגדולה ולאחריהם, שאז היתה תסיסת הפירוד בין הכתות חזקה, אי אפשר היה להשומרונים לקבל שום כתבי קודש מיהודה. וזה מסביר גם כן את קורבת הדעות שבין השומרונים להצדוקים שעמדו על קו אחד ביחס להמסורות הדתיות, כי הכהנים שלימדו את השומרונים „משפט אלהי הארץ“, היו בודאי מן הצדוקים הראשונים (*).

האופי הדתי שקבלה כת השומרונים בזמנים מאוחרים, ביחוד לאחר חורבנם על ידי הורקנוס, שאבד להם ניר וצל של שלטון מדיני, — הוא שגרם לכמה חוקרים לראות את כל הפירוד כאילו היה דתי-פולחני מתחילתו. אבל אי אפשר לדון מן המאוחר על המוקדם. כל הסוקר סקירה פנימית בהשתלשלות המאורעות של פירוד השומרונים מתחילתו ועד סופו, אי אפשר לו לבלי לראות גם את יסוד הפירוד המדיני, שלא נשתקע באמת לעולם, והיה תמיד טמון באמונתם. המשיחי השומרונים „התהב“, אף על פי שעיקר התגלותו היא כדי לגלות את האהל וכליו ולחדש את העבודה, כלומר, להעמיד את הדת על תלה, אבל הוא גם מייסד „ממלכה תמידה“ ומולך על אחד עשר גויים. והרי גם משיח ישראל יבוא קודם כל „להעמיד הדת על תלה“ ולישב כמה הלכות תלויות, „עד שיבוא אליהו“, ומכל מקום ביטול „שעבוד מלכות“ עומד בצדו (*).

(6) ע"י תוה"ל, חלק שני, שער הכתות, וע"י וולהיון, תולדות, 180, ומונטגומרי שם, ע' 73.

(7) וע"י עור Adelbert Merx, Ein Samaritanisches Fragment ueber den Taeb oder

Mesiah, S. 243.

עַל בְּשִׁלּוֹנֵנוּ בְּבֵית

מאת ד"ר ש. רבידוביץ

(סוף *)

ה.

שאלת תפוצתנו בגרמניה מסמלת בבהירות שאין למעלה ממנה, — ברוב הבחינות החמריות, הרוחניות, הפנימיות והחיצוניות — את שאלת התפוצות בכללותן, כלומר את שאלת ישראל. לפיכך: הפוך והפוך בקרבן-מהפכה זה, שעיר ראשון להשתררותו של היטלר בעולם. כאן אתה מוצא פתח להבהרתן של כמה פרשיות בשאלת ישראל, על ביתה וחוצה כאחד. והיא היא שיש בה בנותן-מנוף מיוחד במינו גם ל„בדק הבית“ בו אנו עומדים.

איומה היא מהפכת היטלר זו כשהיא לעצמה, ואין בכח קולמוסי לתאר את בלהות-הזועה שבה לישראל (ולעולם כולו), — ואיומה ממנה בכמה בחינות היא עובדה זו, שכל אבן מקיר בכל בית בישראל היתה חייבה לזעוק עליה, והיא שישראל לא „לקח מוסר“ ממנה, לא רוב-רובם של בני התפוצה הגרמנית-האוסטרית-הצכו-סלובקית גופם ולא עדת ישראל שמחוץ למדינותיו של היטלר.

(* ראה „בצרון“, חוב' ב'.